

FAMILIA TÂNĂRĂ ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ*

RALUCA POPESCU

Studiul își propune să identifice modelul familial dominant, în societatea românească, valorile și mentalitățile care îl susțin, distribuția rolurilor și structura de autoritate, pe grupe de vârstă, cu accent pe generația tânără. Am utilizat analiza secundară de date pe câteva baze de date existente: European Values Survey (EVS) 1999, Barometrul de Gen 2000, Barometrul de Opinie Publică 2002.

FAMILIA ÎNTRE SCHIMBARE ȘI STABILITATE

Majoritatea cercetătorilor din domeniul familiei, dar și actorii politici și opinia publică în general par să susțină ideea că, în ultimele decenii, familiile din societățile contemporane au suportat transformări profunde. Se consideră că schimbările intervenite sunt atât de importante încât însuși termenul de „familie” a devenit destul de ambiguu, tinzând să acopere, astăzi, realități diferite de cele ale generațiilor precedente (Mihăilescu, 2000, p. 17).

Imaginea curentă a familiei, preluată în discursul politic și științific, este aceea a unei instituții care conservă tradițiile și valorile. „Fiind o instituție ce se transformă foarte lent și anevoios, familia are o independență relativă față de contextul social-economic, având o mare capacitate de inerție; schimbările ei nu se fac o dată cu schimbarea regimului politic, ci urmăresc succesiunea civilizațiilor” (Ghebrea, 2000, p. 5). Ultimele opinii susțin că familia caută, acum, să se debaraseze de „gloria” conservatorismului, devenind mai curând „barometrul” schimbărilor sociale, trecând printr-un vizibil proces de democratizare, laicizare și liberalizare (Mihăilescu, 2000, p. 17). Avem de-a face, de această dată, cu o familie tot mai mult condiționată de schimbările economice și sociale, influențând, la rândul ei, dinamismul social global.

Cele mai importante schimbări din sfera familiei vizează primatul intereselor individuale, în fața așteptărilor pe care societatea le are de la familie, proliferarea altor tipuri de familii, chiar și în cadrul familiei nucleare modificându-se statusurile și rolurile, căsătoria devenind mai mult un parteneriat.

* Articol premiat la Sesiunea de Comunicări, ICCV, 2002.

- *Răspândirea familiilor monoparentale.*

Unii autori afirmă că ne îndreptăm către o societate „matricentrică”, datorită răspândirii acestui tip familial și întrucât, cel mai adesea, părintele singur este mama. În anii '90 în Marea Britanie, una din cinci familii cu copii este familie monoparentală (Haskey, 1992, p. 118).

- *Apariția „familiei comasate”.*

Două persoane divorțate cu copii se recăsătoresc, adunând copiii din ambele familii într-un nou tip de familie lărgită – unul din patru copii americani fac parte din asemenea familii (Toffler, 1983, p.289).

- *Apariția altor tipuri de menaje.*

Este vorba despre căsătorii homosexuale, grupări de persoane care se adună pentru a împărți cheltuielile, căsătorii în serie, conglomerate de familii etc. Toate acestea trebuie privite însă cu reținere, întrucât, deși se bucură de o mare mediatizare, studii recente asupra comportamentului sexual din SUA și Anglia arată că nu au fost niciodată atât de răspândite pe cât ar indica opinia publică.

- *Răspândirea uniunilor consensuale și apariția „relației pure”.*

Tot mai multe cupluri preferă coabitarea neoficializată, în locul căsătoriei legale. Răspândirea acestui stil de viață a impus nenumărate analize, cercetătorii observând că uniunile consensuale sunt, de fapt, un simbol al relației de dragoste din societatea postmodernă, astfel încât interpretările sunt valabile și pentru cuplurile căsătorite legal, care în acest context dezvoltă un nou tip de relație, numită de Anthony Giddens, „relația pură”, relația de „dragoste confluentă”.

O ocazie de a explora acest tip de relație ne-o oferă cuplurile consensuale. Respingând oficializarea, partenerii încearcă să realizeze o relație autosuficientă apărând ca o „încercare (problematică) de sinteză a caracteristicilor, greu de conciliat, ale vieții conjugale și ale legăturilor extraconjugale” – ceea ce „caracterizează obsesia modernă de a câștiga pe toate planurile și de a nu sacrifica nici una dintre posibilități” (Béjin, 1998, p. 178).

În privința viitorului familiei, observatorii pesimiști observă un cerc vicios al degradării familiale, care se amplifică prin intermediul socializării deficiente sau datorită presiunilor economice. Observatorii optimiști cred că perioada actuală este una a tatonărilor, a căutării unui nou echilibru familial. Disputa privind stabilitatea sau schimbarea familiei, menținerea sau declinul ei este, probabil, una care nu se va încheia prea curând. Numeroase cercetări au arătat că, în ciuda așteptărilor, proporția comportamentelor familiale, relativ tradiționale, a rămas foarte mare. Oamenii sunt mai individualiști în vorbe decât în fapte, mai permisivi cu ceilalți decât cu ei înșiși. „Acceptarea în creștere a relațiilor alternative nu înseamnă că oamenii se vor implica ei înșiși în astfel de relații. Căsătoria nu mai este considerată indispensabilă, dar în același timp căsătoria este încă preferată (...); ceea ce s-a schimbat, în aceste arii ale vieții familiale, a

fost o creștere a toleranței pentru comportamente anterior inacceptabile, dar nu și o creștere a implicării active în astfel de comportamente” (Elster, Halman, de Moor, 1993, p. 14).

FAMILIA ROMÂNEASCĂ ÎN CONTEXT EUROPEAN¹

Modelul nupțial dominant

Modelul nupțial românesc conservă o preferință ridicată pentru legalizarea relației, o proporție scăzută a celibatului definitiv și vârstă tânără la încheierea căsătoriei (Ghețau, 2000).

Deși *nupțialitatea* a înregistrat în ultimul deceniu o evoluție descendentă (în 2000, valoarea ajunge la 6,1 la mie), aceasta rămâne destul de ridicată față de media din țările Uniunii Europene (care variază în jurul valorii de 5 la mie), ca și față de majoritatea țărilor Europei Centrale și de Est (Estonia – 3,9; Bulgaria – 4,3; Ungaria – 4,5; Polonia – 5,7 etc.).

Constatăm în același timp și o tendință de amânare a căsătoriei. În ultimul deceniu, *vârsta medie la prima căsătorie* a crescut cu aproximativ un an și jumătate, fiind în 2000 de 23,6 pentru femei și 26,9 pentru bărbați, valori în continuare mai mici decât media UE care oscilează în jurul valorii de 25 ani pentru femei și 28 ani pentru bărbați. La nivelul țărilor ECE, valorile actuale sunt comparabile cu cele ale țării noastre: 23 – 23,5 ani pentru femei și 26,5 – 27 ani pentru bărbați (excepție fac țările din fosta Iugoslavie și Țările Baltice care prezintă valori de până la 26, respectiv 29 ani, situându-se în unele cazuri chiar peste media UE).

Divorțialitatea are o evoluție relativ constantă, în țara noastră, oscilând între 1,3 și 1,8 la mie. În 2000 era de 1,37 la mie, valoare comparabilă cu media țărilor UE (1,5 la mie). Faptul că valorile sunt apropiate nu înseamnă că România are o rată a divorțialității crescută, ci că rata divorțialității occidentale este în continuă scădere (după punctul maxim atins în deceniul 8), fapt explicabil prin scăderea nupțialității. În privința țărilor ECE, divorțialitatea este un fenomen problematic numai în țările Baltice (în 1995, în Estonia se înregistrau 106,4 divorțuri la 100 de căsătorii, în 1999 scăzuseră totuși la 81,6).

Coabitările rămân ancorate în spațiul juvenil la noi (până în 30–35 ani) și provizoriu. Anchetele estimează o pondere de până la 6–7% din totalul uniunilor, nivelul fiind inferior valorilor din Europa Occidentală.

Natalitatea

Natalitatea se află de într-o continuă scădere, ajungând în 2000 (10,5 la mie) să reprezinte numai două treimi din valoarea din 1989 (16 la mie). În Uniunea

¹ Sursa datelor: pentru România – INS (2001), pentru țările Uniunii Europene – Eurostat (2002), pentru țările din Europa Centrală și de Est – Baza de date TransMONEE (2001).

Europeană, media se situează în jurul valorii de 11,5 la mie, valoarea înregistrată în țara noastră fiind, în general, mai mică decât în țările occidentale dezvoltate (SUA – 14,6, Norvegia – 13,3, Olanda – 12,7, Franța – 12,6, Marea Britanie – 12,3). Comparativ cu țările foste socialiste, România prezintă totuși o natalitate ridicată: cu excepția Slovaciei și a țărilor din fosta Iugoslavie, toate țările ECE și CSI înregistrează valori de sub 10 la mie (Ucraina – 7,8, Letonia – 8, Rusia – 8,3, Cehia – 8,7, Bulgaria – 8,8 etc.).

Fertilitatea este în continuă scădere, ajungând de la 2,20 copii pe femeie în 1989 la 1,30 în 1999, valoare mai scăzută decât media pe țările UE (1,53). Pe plan mondial indicele se situează la nivelul a 2,9 copii pe femeie, la nivelul Europei fiind însă de doar 1,5. În privința țărilor din Europa Centrală și de Est, acestea au, în general, o fertilitate mai scăzută ca a României: Rusia, Estonia, Letonia, Cehia, Slovenia, Bulgaria. Unele au o fertilitate apropiată de a noastră: Ungaria, Belarus, Ucraina, iar altele au o fertilitate mai mare, apropiindu-se de 2 copii/femeie: Albania (2) Polonia (1,7).

Rata avorturilor, deși în scădere (de la 3,15 în 1990 la 1,09 avorturi la un născut viu în 2000), este în continuare una foarte ridicată, comparativ cu valorile de la nivel european. Țările din Europa Centrală prezintă rate ale avorturilor relativ scăzute (cea mai mică valoare se înregistrează în Polonia, unde avortul a fost restricționat legal începând cu 1993), în timp ce țările CSI și țările Baltice au valori ridicate. România a înregistrat cea mai mare creștere în primii ani după 1989, având cea mai ridicată valoare până în 1993. Totuși, tot România înregistrează și cea mai mare scădere ulterior, în prezent existând mai multe țări cu valori mai ridicate: Rusia, Belarus, Estonia, Ucraina.

În același timp constatăm și o amânare a deciziei de a avea copii, vârsta medie a femeilor la prima naștere crescând cu 1 an față de 1989, de la 22,5 la 23,5, fapt explicabil nu doar prin schimbările socioeconomice, ci și prin schimbările valorice care au avut loc. De altfel, vârsta medie la prima naștere este în creștere în majoritatea țărilor în tranziție, valorile oscilând în jurul a 23 ani. Totuși, țările din fosta Iugoslavie (în special Slovenia și Croația) prezintă valori de peste 25 de ani, mai crescute chiar și decât cele ale Europei Occidentale. România se situează la un nivel mediu.

Natalitatea precoce rămâne relativ mare în România (14,4 la mie), în ciuda unei creșteri a vârstei medii la prima naștere. Numai Bulgaria și câteva țări din fosta Uniune Sovietică depășesc valorile înregistrate la noi.

Fertilitatea ilegală este una medie, mai mare totuși decât în majoritatea țărilor central-europene. O situație aparte o prezintă Estonia în care 54% din totalu născuților vii sunt în afara căsătoriei. Valori crescute mai prezintă Slovenia Bulgaria, Letonia. În general, tendința este ascendentă în toate țările, unele înregistrând o creștere de peste patru ori a valorii.

PERCEPȚII ASUPRA FAMILIEI

Locul pe care-l ocupă familia în viața individului

Familia ocupă primul loc în viața individului, indiferent de vârstă, la diferențe mari de restul domeniilor. Majoritatea tinerilor, maturilor sau vârstnicilor au menționat-o drept aspectul cel mai important în viața lor.

Cele mai importante două aspecte în viața individului (în funcție de vârstă) %

	18-29 ani		30-54 ani		55 ani și peste	
	Primul ca importanță	Al doilea ca importanță	Primul ca importanță	Al doilea ca importanță	Primul ca importanță	Al doilea ca importanță
Familia	56,6	21,8	61,2	27,3	49,3	28,9
Munca	24,8	19,3	28,5	32,4	28,9	24,8
Bunăstarea, averea	6,8	14,2	3,4	14,1	4,8	9,5
Dragostea	5,1	16,5	1,3	8,4	1,0	5,0
Credința, religia	3,6	9,1	4,3	11,5	13,3	24,7
Prietenii	1,3	10,4	0,2	1,8	0,4	2,8
Timpul liber	0,8	3,0	0,3	1,5	0,8	1,3
A ști cât mai multe	0,2	3,6	0,2	1,7	0,5	1,3
Sexualitatea	0,2	0,8	0,1	0,3	0,1	0,4
Arta	0,2	0,2	-	0,2	0,1	0,4
Politica	-	0,4	-	0,1	0,1	0,3

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Munca este apreciată a doua ca importanță. În privința celorlalte domenii, diferențierile în funcție de vârstă sunt semnificative: religia crește în importanță o dată cu vârsta (la cei peste 55 ani este plasată pe locul al treilea), dragostea, prietenii sunt mai importante pentru cei tineri.

Puși să aleagă între familie și muncă, majoritatea au optat pentru amândouă, totuși procentul celor care au ales familia este cu mult mai ridicat decât al celor care au ales munca, neexistând diferențe în funcție de vârstă.

Care domeniu este mai important în viața dvs.: familia sau munca?

	18-29 ani	30-54 ani	55 ani și peste
Amândouă	58,2	58,0	57,4
Familia	35,2	37,7	38,9
Munca	5,7	2,9	1,1

Sursa: Baza de date EVS, 1999.

Tinerii preferă să-și petreacă timpul liber atât cu familia, cât și cu prietenii, ambele variante fiind apreciate în egală măsură. Mai mult de o treime preferă petrecerea timpului liber cu familia și aproximativ un sfert cu prietenii. Pe măsură

ce înaintează în vârstă, indivizii preferă să petreacă timpul liber în familie (trei sferturi dintre maturi și peste 85% dintre vârstnici).

Cum vă place mai mult să petreceți timpul liber, cu familia sau cu prietenii?

	18-29 ani	30-54 ani	55 ani și peste
Ambele în egală măsură	40,8	21,7	11,2
Cu familia	26,3	54,3	69,9
Mai degrabă cu familia	12,3	21,4	16,5
Cu prietenii	10,4	1,7	1,0
Mai degrabă cu prietenii	10,2	1,0	1,4

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

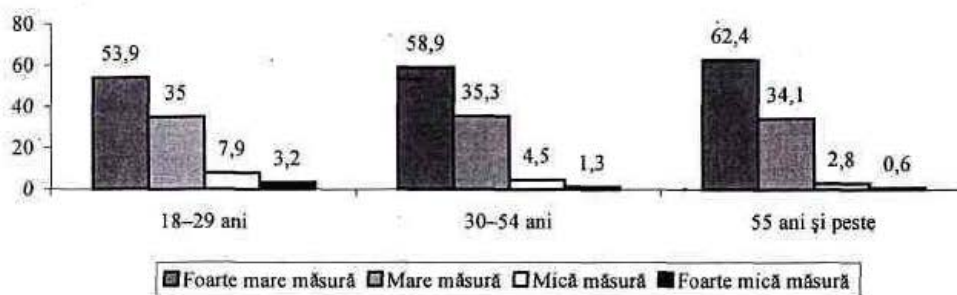
$\chi^2 = 425,5$ pentru $v = 8$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

Valori și mentalități în sfera familiei

Ce înseamnă o căsătorie fericită

Majoritatea subiecților consideră că, pentru a fi fericit în viață, este important să ai un partener. Totuși, în rândul tinerilor se înregistrează valori ușor mai scăzute, importanța acestui aspect crescând o dată cu vârsta.

În ce măsură credeți că, pentru a fi fericit, este important să ai un partener de viață?

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 33,6$ pentru $v = 6$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

Pe de altă parte, majoritatea covârșitoare a subiecților nu sunt de acord cu afirmația, potrivit căreia căsătoria ar fi o instituție învechită. Deși procentul celor care tind să creadă acest lucru, în rândul tinerilor, este ușor mai ridicat, diferențele nu sunt semnificative.

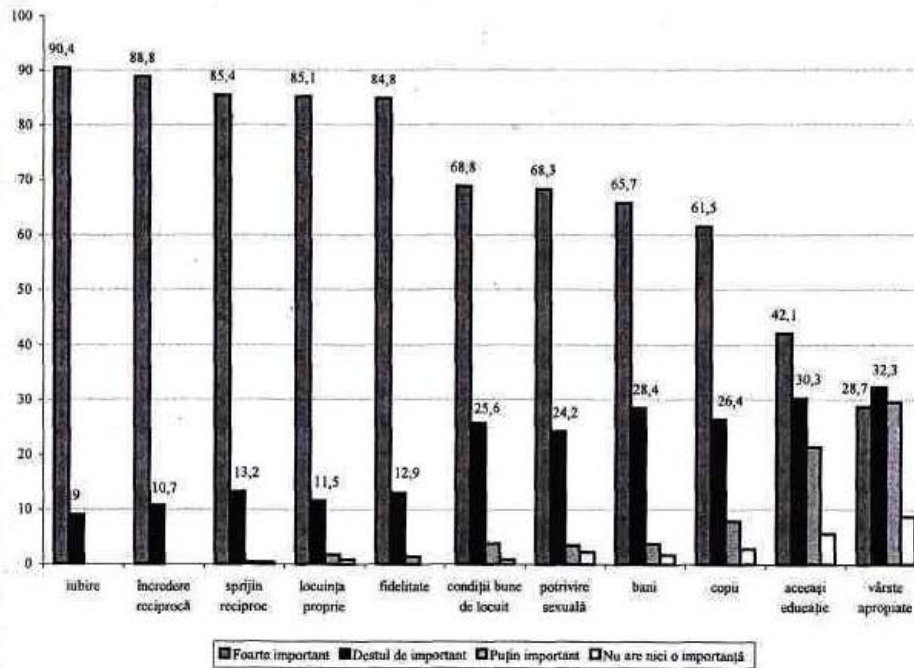
Căsătoria este o instituție învechită (pe vârste)

	18-29 ani	30-54 ani	55 ani și peste
De acord	14,7	12,9	10,4
Nu sunt de acord	85,3	87,1	89,6

Sursa: Baza de date EVS, 1999.

În privința lucrurilor care fac o căsnicie să fie fericită, marea majoritate a tinerilor apreciază că iubirea și încrederea reciprocă sunt foarte importante, ceilalți considerându-le destul de importante. Interesant este că aceste două aspecte nu înregistrează aprecieri negative, toți subiecții considerându-le importante într-o căsnicie. Sprijinul reciproc și locuința proprie sunt considerate drept foarte importante de peste 85%. Fidelitatea este, de asemenea, considerată drept foarte importantă, ca și potrivirea sexuală sau copiii. Procente de sub 50% au înregistrat numai opțiunile „aceeași educație” și „vârste apropiate”.

Importanța acordată anumitor aspecte, pentru ca o căsnicie să fie fericită – la tineri

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

În privința lucrului cel mai important, pentru ca o căsnicie să fie fericită, atât la nivelul întregului eșantion, cât și la nivelul categoriilor de vârstă, pe primul loc se află iubirea, considerată esențială pentru ca o căsătorie să fie fericită, iar pe locul

al doilea, la o diferență destul de mică, încrederea reciprocă între parteneri. Procente destul de ridicate au înregistrat locuința proprie, banii și sprijinul reciproc, celelalte aspecte întrunind doar o mică parte din adevăruri.

Comparând distribuția răspunsurilor pe fiecare aspect în parte, ierarhia este oarecum diferită, față de ceea ce a rezultat prin alegerea unui singur aspect, cel mai important. Cea mai mare discrepanță este în cazul banilor, care atunci când a fost forțată o singură opțiune au recuperat foarte multe locuri, trecând înaintea sprijinului reciproc, fidelității etc. Modelul pragmatic care pare să se contureze trebuie interpretat în contextul economic de la noi (vezi tabelul următor).

Lucrul cel mai important pentru ca o căsnicie să fie fericită

	18-29 ani	30-54 ani	55 ani și peste	total
Iubire reciprocă	29,3	25,3	21,9	24,8
Încredere reciprocă	20,8	23,1	19,5	21,3
Locuință proprie	17,6	16,4	17,0	16,9
Bani	12,0	13,7	14,4	13,7
Sprijin reciproc	7,9	12,5	18,5	13,9
Fidelitate	4,1	2,5	3,8	3,3
Condiții bune de locuit	2,6	2,4	2,3	2,4
Potrivire sexuală	2,6	0,7	0,3	0,9
Aceeși educație	1,5	0,7	0,5	0,7
Copii	1,2	2,4	1,8	1,9
Vârste apropiate	0,3	0,3	-	0,2

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Notă: s-a solicitat un singur răspuns la întrebare.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 32,9$ pentru $v = 14$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,003.

În general, nu apar diferențe de ierarhie în funcție de vârstă. Totuși, tinerii și maturii plasează locuința proprie și banii pe locul al treilea, respectiv, al patrulea, în timp ce vârstnicii consideră că sprijinul reciproc este mai important decât acestea.

Importanța acordată locuinței (plasată pe locul trei de către tineri și maturi) trebuie interpretată în contextul problemei locuirii, cu care se confruntă societatea românească. Scăderea nivelului de trai, creșterea costurilor și lipsa facilităților în domeniu a făcut, pentru majoritatea cuplurilor, aproape imposibilă achiziționarea unei locuințe proprii, devenind în final, pe lângă o problemă stringentă, și un aspect deosebit de important și puternic valorizat. Problema locativă este un fenomen răspândit în cazul tinerelor cupluri, chiar și în rândul celor căsătorite. De altfel, mărimea medie a gospodăriei este net superioară altor țări europene, constatându-se o ușoară creștere după 1989. Pe de altă parte, importanța atribuită locuinței dezvăluie implicit un atașament crescut față de familia nucleară, majoritatea cuplurilor dorindu-și un cămin propriu.

Surprinzătoare este importanța relativ scăzută atribuită copiilor într-o căsnicie fericită. Celelalte condiții sunt mai degrabă neglijate: fidelitate, condiții bune de locuit, aceeași vârstă sau educație. Potrivirea sexuală, condiție postmodernă a unei relații, este considerată importantă, de asemenea, de către foarte puțini.

Disputele în cuplu apar rar. Frecvența apariției problemelor pare să coreleze cu vârsta. Astfel, pe măsură ce înaintează în vârstă, cuplul se sudează, majoritatea răspunsurilor migrând de la rar la foarte rar.

Frecvența apariției problemelor în cuplu, pe categorii de vârstă (%)

	18-29 ani	30-54 ani	55 și peste
Foarte rar, deloc	35,7	34,0	55,0
Rar	51,7	54,8	35,8
Des	11,2	9,2	7,3
Foarte des	1,4	1,9	2,0

Sursa: Baza de date Barometrul de gen, 2000.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 53,6$ pentru $v = 6$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

Cel mai important motiv pentru apariția problemelor în căsnicie îl reprezintă lipsurile materiale sau lipsa de bani, la diferențe foarte mari de restul aspectelor menționate. Semnificativ este faptul că neajunsurile materiale sunt o problemă mai ales pentru cuplurile tinere, importanța acordată acestui aspect scăzând o dată cu vârsta, diferența dintre cei tineri și cei vârstnici fiind de aproximativ 15%. Ipoteza explicativă, în acest caz, este faptul că tinerii au fost cei mai afectați de scăderea nivelului de trai după 1989; fiind la început de drum, ei resimt mult mai acut lipsurile materiale. Cei vârstnici au avut posibilitatea acumulării de resurse și, în plus, nu mai au toate acele nevoi pe care le are o familie tânără.

Cauze ale apariției problemelor în căsnicie

	18-29 ani	30-54 ani	Peste 55 ani	Total
Lipsurile materiale sau lipsa de bani	81,9	79,1	67,3	75,2
Comportamentul copiilor	28,5	48,1	32,1	40,7
Băutura	8,3	14,9	23,4	16,0
Părinții/socrii	27,8	11,7	1,3	11,5
Neglijarea familiei de către unul dintre soți/parteneri	6,3	7,4	12,2	8,5
Discuțiile contradictorii	3,5	3,0	4,3	3,6
Soțul (soția)/partenerul(a) nu aduce bani în casă	4,2	3,5	2,8	3,4
Stresul/oboseala	2,8	3,5	3,2	3,4
Boli	2,1	0,7	5,9	2,4
Lucruri minore	2,1	2,4	2,4	2,4
Violență	4,2	1,3	3,3	2,3
Infidelitate	4,2	2,4	0,2	2,1

Alte probleme*	5,6	7,0	9,6	7,3
Nu apar probleme	6,3	3,4	10,3	6,0
NS/NR	12,5	11,6	21,7	15,3

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

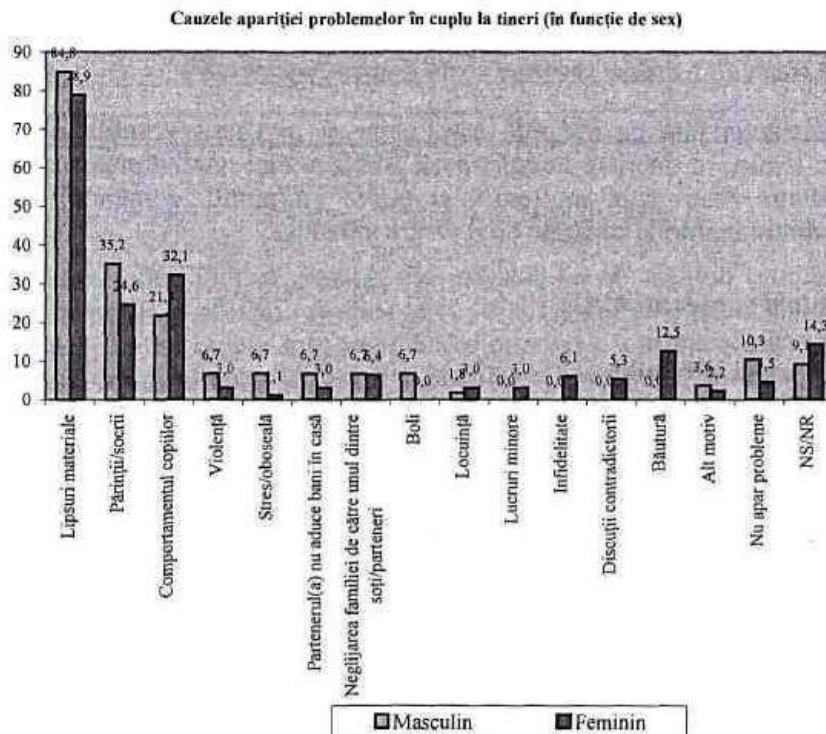
Notă: Celelalte probleme menționate au înregistrat valori de sub 1% și sunt: nepotrivire sexuală, bătrânețe, impulsivitate, locuința, anturajul, faptul că partenerul nu-și mai dorește alt copil, plictiseala, gelozia, lipsa timpului liber, distanța care desparte partenerii, locul de muncă etc.

Comportamentul copiilor este a doua cauză a apariției problemelor, și are cea mai mare importanță pentru categoria de vârstă 30–54 ani. Familiile tinere amână momentul în care fac copii, de aceea comportamentul acestora este o problemă mai puțin importantă, pentru cei de până în 30 de ani. Pentru cei vârstnici, problema este, de asemenea, mai puțin importantă, în condițiile în care copiii lor sunt deja adulți și au propria familie. Băutura, ca problemă în cuplu, crește ca importanță o dată cu vârsta. Dimpotrivă, părinții/socrii sunt considerați o problemă, în special de către cei tineri. Explicația vine din faptul că, fiind la început de drum, implicarea acestora în viața cuplului este mai mare, în plus, multe dintre cuplurile tinere locuiesc cu părinții, neavând resursele necesare întemeierii propriului cămin. Ultimele aspecte sunt menționate de către un procent mic, nemulțumirea pe vârste variind de la caz la caz – neglijarea familiei de către unul dintre parteneri nemulțumește într-o măsură mai mare pe cei vârstnici, ca și discuțiile contradictorii sau bolile, faptul că soțul/soția nu aduce bani în casă, violența, infidelitatea nemulțumesc într-o mai mare măsură tinerii.

Pentru o analiză mai atentă în rândul tinerilor, am ales diferențierea răspunsurilor în funcție de sex. Este interesant de constatat că lipsurile materiale sunt considerate o problemă mai mult de către bărbați, explicația fiind, probabil, faptul că le revine într-o mai mare măsură responsabilitatea asigurării necesarului material în gospodărie. În familia românească persistă încă așteptările complementare de rol, conform cărora bărbatul trebuie să aducă bani în casă, iar femeia trebuie să aibă grijă de copii și de gospodărie.

Părinții/socrii, neglijarea familiei de către unul dintre parteneri, stresul, bolile, anturajul, sunt, de asemenea, probleme mai importante pentru bărbați. Comportamentul copiilor este un motiv pentru apariția problemelor, mai degrabă pentru femei. Ele sunt mai afectate de acest lucru, întrucât sunt cele care se ocupă mai mult de îngrijirea și educarea lor. Băutura, lipsa timpului liber și lucrurile minore au fost menționate, ca probleme, doar de către femei. Cea mai mare discrepanță apare în cazul băuturii, care, deși nu este o problemă pentru nici un bărbat, a fost invocată de 12,5% dintre femei. În concluzie, ierarhia cauzelor problemelor pe sexe este diferită, cu excepția lipsurilor materiale, situate pe primul loc. Pentru bărbați, părinții/socrii reprezintă a doua problemă ca importanță, urmată de comportamentul copiilor și apoi de

neglijarea familiei de către partener, stres, boli și violență. Pentru femei, comportamentul copiilor este a doua problemă ca importanță, urmată de părinți/socrii, și apoi de băutură (vezi graficul următor).

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000

Revenind la problema lipsurilor materiale, nu surprinde faptul că a fost invocată de marea majoritate a subiecților. Peste 40% apreciază că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, o treime, că ajung doar pentru strictul necesar. Așadar, trei sferturi dintre tinerii căsătoriți sau care trăiesc în uniune liberă/concubinaj apreciază că nu au resurse suficiente pentru un trai decent.

Problema locuinței este una la fel de stringentă. Mai puțin de jumătate dintre tinerii căsătoriți/uniune liberă au o locuință în proprietate, deși pentru celelalte categorii de vârstă acest lucru nu constituie o problemă. Spre exemplu, aproape toți subiecți de 55 ani și peste au locuință în proprietatea lor. Față de rezultatele obținute pe ansamblul eșantionului, ca și față de cele ale celorlalte categorii de vârstă, valorile la tineri sunt total diferite. Tabelul de mai jos prezintă aceste discrepanțe.

Locuința în care stați în prezent este: (la subiecții căsătoriți/uniune liberă)

	18-29 ani	30-54 ani	55 și peste	Total
Proprietatea dvs./partenerului(erei) dvs.	49,3	80,8	97,2	83,0
Proprietatea părinților (rudelor)	44,7	15,1	1,2	13,3
Închiriată de la o persoană/firmă	3,9	2,3	0,6	1,8
Închiriată de la stat	2,0	1,9	1,0	1,6

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Între variabile există o asociere semnificativă.

$\chi^2 = 214,8$ pentru $v = 6$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

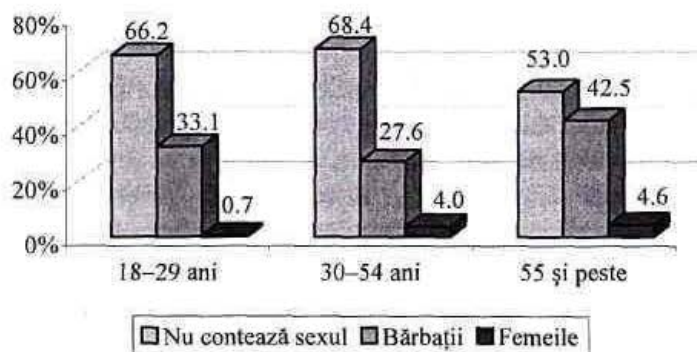
Satisfacția față de locuință este, chiar și în aceste condiții, destul de ridicată. Totuși, la tineri se înregistrează procente mai mici. Aproximativ două treimi dintre tineri sunt mulțumiți și foarte mulțumiți, comparativ cu trei sferturi dintre maturi și cu peste 80% dintre vârstnici.

Roluri și mentalități

Statusuri în familie

Familia modernă, egalitară, în care nu contează cine conduce, este preferată de majoritatea subiecților. Totuși, cei care consideră că bărbatul ar trebui să conducă în familie reprezintă un procent destul de ridicat. Cei care apreciază că femeia ar trebui să conducă reprezintă procente foarte mici. Surprinzător este faptul că cel mai mic procent se înregistrează în rândul tinerilor. Cea mai modernă atitudine o au cei de 30-54 ani, care au cele mai multe răspunsuri de tip „nu contează sexul”, dar și cele mai puține de tipul „bărbații ar trebui să conducă”.

Sunteți de părere că în familia ca a dvs. este de preferat să conducă....

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Notă: rezultatele sunt valabile pentru categoria căsătoriți/uniune liberă.

Între variabile există o asociere semnificativă.

$\chi^2 = 32,8$ pentru $v = 4$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

În rândul tinerilor, diferențele în funcție de sex sunt mari. De două ori mai mulți bărbați consideră că, în familie, ei ar trebui să conducă, cu 20% mai multe femei consideră că nu contează sexul.

Sunteți de părere că în familii ca a dvs. este de preferat să conducă...
(tineri căsătoriți/uniune liberă)

	masculin	feminin
Bărbații	47,3	24,1
Femeile	-	1,1
Nu contează sexul	52,7	74,7

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Între variabile există o asociere semnificativă.

$\chi^2 = 8,54$ pentru $v = 2$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,001.

În cazul afirmației că „femeia este stăpâna casei” acordul este relativ, în timp ce în privința adevărului afirmației că „bărbatul este capul familiei” nu pare să încapă vreo îndoială, în cazul ambelor sexe. Cu prima afirmație este de acord majoritatea simplă, în cazul bărbaților, și un procent mai mare, însă relativ modest, din rândul femeilor, față de cea de-a doua exprimându-și acordul o majoritate covârșitoare, diferențele între sexe fiind abia perceptibile.

Statusuri în familie (la tinerii căsătoriți/uniune liberă)

	Masculin			Feminin		
	Da	Nu	Depinde	Da	Nu	Depinde
Femeia este stăpâna casei	56,4	32,7	10,9	60,9	21,8	17,2
Bărbatul este capul familiei	90,9	1,8	7,3	87,5	2,3	10,2

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Vârsta induce un acord mai mare față de aceste afirmații. Diferența cea mai mare este în cazul afirmației că femeia este stăpâna casei, care la tineri este mult mai scăzut față de vârstnici. Am putea infera că, în timp ce bărbatul este încă de la început considerat capul familiei, femeia reușește să se impună ca stăpâna casei, o dată cu trecerea timpului.

Acordul indivizilor căsătoriți/ uniune liberă cu anumite afirmații (în funcție de vârstă)

		18-29 ani	30-54 ani	55 și peste
Femeia este stăpâna casei	Da	59,2	60,4	73,2
	Nu	26,1	24,5	17,8
	Depinde	14,8	15,2	9,0
Bărbatul este capul familiei	Da	88,8	85,1	89,2
	Nu	2,1	7,3	6,3
	Depinde	9,1	7,6	4,5

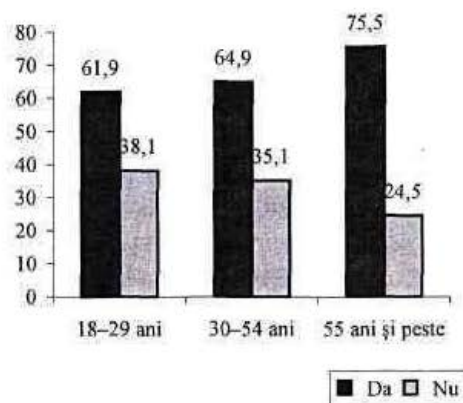
Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Între variabile există o asociere semnificativă.

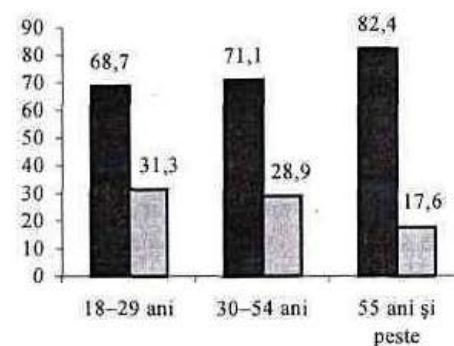
$\chi^2 = 22,7$ pentru $v = 4$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

Tradiționala diviziune a muncii în familie este în proces de modificare. Diferențierea rolurilor a rămas, dar situația este într-o schimbare structurală, observându-se o mai mare flexibilitate din partea celor doi parteneri. Totuși, mai mult de jumătate au considerat că datoria femeii este să se ocupe de treburile casei și a bărbatului să aducă bani în casă.

Este mai mult datoria femeilor decât a bărbaților să se ocupe de treburile casei?

Este mai mult datoria bărbaților decât a femeilor să aducă bani în casă?

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Între variabile există o asociere semnificativă. $\chi^2 = 15,6$ pentru $v = 2$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

Între variabile există o asociere semnificativă. $\chi^2 = 14,0$ pentru $v = 2$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,001.

Deși procentul celor care sunt de acord cu aceste afirmații este majoritar în fiecare categorie de vârstă, tinerii înregistrează cele mai mici valori. Mai mult de o treime dintre aceștia manifestă o atitudine modernă, liberală, nesusținând rolurile de gen tradiționale.

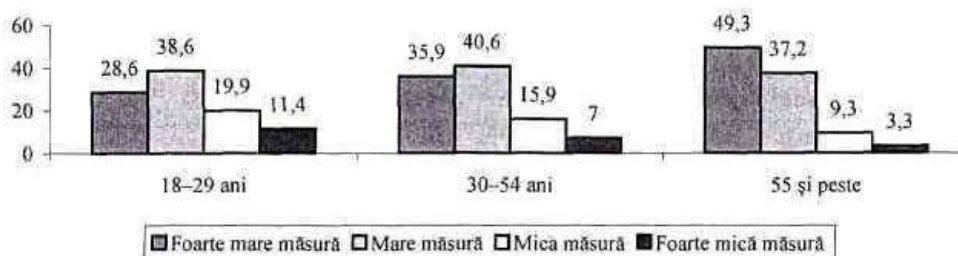
Nuanțând analiza la nivelul tinerilor și în funcție de sex, constatăm că femeile sunt mai deschise la egalitatea rolurilor, în comparație cu bărbații. Acestea par să susțină mai puțin stereotipul de gen. Un procent mai ridicat din rândul bărbaților consideră că este datoria femeilor să se ocupe de treburile casei (70% față de 56,1% dintre femei) și, în același timp, că este de datoria lor să aducă bani în casă (75,5% față de 66,3% dintre femei).

Interesant este faptul că și femeile și bărbații sunt într-o mai mare măsură de acord cu faptul că bărbatul ar trebui să aducă bani în casă, comparativ cu faptul că femeile ar trebui să se ocupe de treburile casei. Astfel, chiar dacă pentru treburile gospodărești deschiderea din partea ambilor parteneri este mai

mare, asigurarea necesarului material al familiei se consideră a fi datoria bărbatului.

Vârsta joacă un rol important, cea mai deschisă atitudine având-o tinerii. Numai două treimi dintre tineri consideră că cel mai bun lucru pentru o femeie este să se îngrijească de gospodărie, comparativ cu mai mult de trei sferturi dintre maturi și peste 85% dintre vârstnici.

În ce măsură credeți că cel mai bun lucru pentru o femeie este să se îngrijească de gospodărie?

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 95,279$ pentru $v = 6$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000.

Așa cum era de așteptat, femeile sunt într-o măsură mai mică de acord cu această afirmație, procentul lor depășind totuși 60%.

Acordul față de afirmația că „cel mai bun lucru pentru o femeie este să se îngrijească de gospodărie” – la tineri, pe sexe

	Masculin	Feminin
Foarte mare măsură	30,9	27,3
Mare măsură	42,2	36,4
Mică măsură	21,1	19,4
Foarte mică măsură	5,8	16,9

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

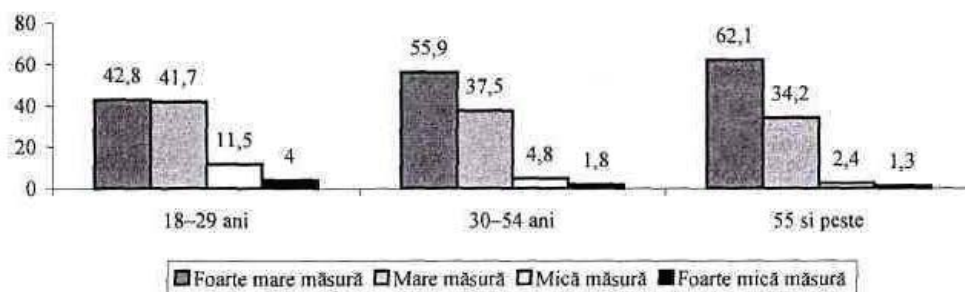
Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 14,0$ pentru $v = 3$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,003

Mai departe, acordul tinerilor față de faptul că ceea ce-și doresc cu adevărat în viață femeile ar fi o familie și copii este mai scăzut decât la celelalte categorii de vârstă – 15% nu sunt de acord cu acest lucru.

Faptul că bărbații nu pot crește copii la fel de bine ca femeile întrunește un acord mai slab în rândul tinerilor, depășind totuși 50%, fără a se înregistra diferențe semnificative în funcție de sex (52,7% dintre bărbații și 54,5% dintre femei sunt de acord cu această afirmație).

În ce măsură credeți că ceea ce își dorește cu adevărat femeile este să aibă familie și copii?

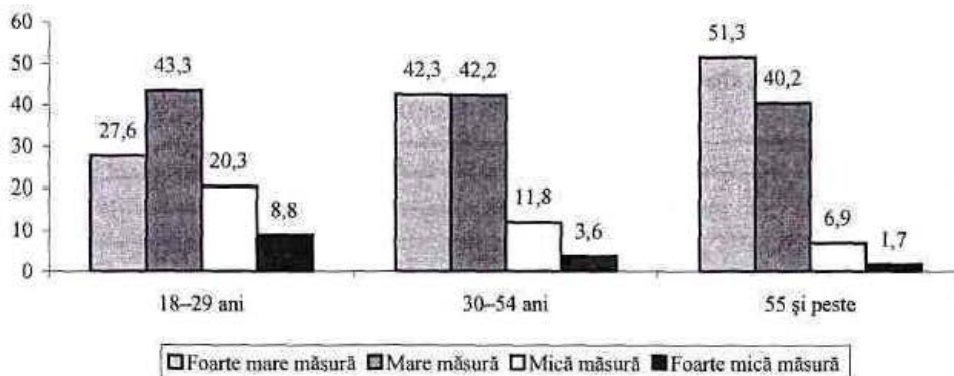
Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 79,2$ pentru $v = 6$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000

Întrebați dacă un bărbat trebuie să aibă copii pentru a se simți realizat, majoritatea subiecților consideră că acest lucru este necesar. Atașamentul față de copii, importanța lor în viața indivizilor crește o dată cu vârsta: aproximativ un sfert dintre tinerii căsătoriți, comparativ cu peste jumătate dintre cei mai în vârstă, consideră că un bărbat trebuie să aibă copii pentru a se simți realizat.

În ce măsură credeți că un bărbat trebuie să aibă copii pentru a se simți realizat?

Sursa: Baza de date Barometrul de Opinie Publică, 2002.

Între variabile există o asocierie semnificativă.

$\chi^2 = 121,5$ pentru $v = 6$ grade de libertate și nivelul de semnificație de 0,000

Relația părinți – copii

În privința relației părinți – copii, majoritatea subiecților consideră că datoria copiilor este să-și respecte și să-și iubească părinții, indiferent de defectele și

calitățile lor. Totuși, aproximativ un sfert dintre tineri consideră că iubirea și respectul copiilor trebuie câștigate.

Datoria copiilor (în funcție de vârstă)

	18-29 ani	30-54 ani	55 ani și peste
Copiii trebuie să-și iubească și să-și respecte părinții, indiferent de defectele și calitățile acestora	76,1	82,1	90,6
Părinții trebuie să câștige iubirea și respectul copiilor	23,9	17,9	9,4

Sursa: Baza de date EVS, 1999.

Dintre aceștia, o atitudine mai modernă par să aibă femeile, în rândul cărora o treime apreciază că părinții trebuie să câștige iubirea copiilor.

Datoria copiilor la tinerii căsătoriți cu copii (în funcție de sex)

	masculin	feminin	total
Copiii trebuie să-și iubească și să-și respecte părinții, indiferent de defectele și calitățile lor	84,0	68,9	74,3
Părinții trebuie să câștige iubirea și respectul copiilor	16,0	31,1	25,7

Sursa: Baza de date EVS, 1999.

Corelat cu aceste rezultate, marea majoritate dintre subiecți consideră că datoria părinților este să facă tot ce pot pentru copiii lor, chiar dacă pentru aceasta renunță la propria fericire.

Responsabilitatea părinților (în funcție de vârstă)

	18-29 ani	30-54 ani	55 ani și peste
Părinții trebuie să facă tot ce pot pentru copiii lor, chiar dacă pentru aceasta renunță la propria fericire	81,6	87,6	94,8
Părinții nu trebuie să-și sacrifice propria fericire pentru copiii lor	18,4	12,4	5,2

Sursa: Baza de date EVS, 1999.

Acest model demonstrează cultura axată pe copii, care devin scopul suprem al părinților, în special pentru generațiile mai vârstnice. Această cultură trebuie pusă în relație cu situația de dinainte de '89, când toți părinții investeau aproape exclusiv în copiii lor, întrucât nu puteau investi în altceva, aceștia devenind întruchiparea așteptărilor lor nerealizate.

Totuși, și în rândul tinerilor, cultura copiilor este foarte dezvoltată. Relevant în acest sens este procentul foarte ridicat, din rândul tinerilor de sex masculin căsătoriți, cu copii, care ar face tot ce pot pentru copii lor. Femeile au și de această dată o atitudine mai modernă, o cincime dintre tinerele căsătorite cu copii apreciind că părinții nu ar trebui, totuși, să-și sacrifice fericirea pentru copiii lor. Explicația constă probabil în faptul că, așa cum vom vedea, femeia are în principal grijă de copii și că, în fond, ea este cea care se confruntă direct cu opțiunea „sacrificiului”.

Responsabilitatea părinților (la tinerii căsătoriți cu copii, în funcție de sex)

	<i>masculin</i>	<i>feminin</i>
Părinții trebuie să facă tot ce pot pentru copiii lor, chiar dacă pentru aceasta renunță la propria fericire	96,0	80,0
Părinții nu trebuie să-și sacrifice propria fericire pentru copiii lor	4,0	20,0

Sursa: Baza de date EVS, 1999.

Concluzionând, putem afirma că, atât la nivelul populației, cât și în rândul tinerilor, modelul relației părinți – copii este de tipul: a da totul și a pretinde iubire și respect.

Roluri în gospodărie

În privința muncilor casnice, interesant este că peste jumătate dintre tineri consideră că acestea ar trebui plătite (răsplătite) ca oricare altă muncă. Peste trei sferturi consideră că muncile casnice nu sunt cele mai ușoare munci, cu atât mai mult cu cât nu există, practic, diferențe în funcție de sex, chiar mai mulți bărbați considerând că muncile casnice ar trebui răsplătite.

Aprecierea muncilor casnice de către tinerii căsătoriți/uniune liberă (în funcție de sex)

În general sunteți de părere că:	Masculin			Feminin		
	Da	Nu	Nu m-am gândit	Da	Nu	Nu m-am gândit
Muncile casnice trebuie plătite/răsplătite ca orice alta muncă?	56,9	33,3	9,8	51,8	35,3	12,9
Muncile casnice sunt cele mai ușoare munci?	18,2	70,9	10,9	11,4	80,7	8,0

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Majoritatea treburilor gospodărești revin femeii. Bărbatul se ocupă cu reparațiile din casă și ale automobilului, femeia cu restul: muncile casnice (gătit, spălat, călcat, curățenie și îngrijirea copilului), supravegherea lecțiilor și timpului liber al copilului, mersul la școală sau la doctor.

Diviziunea muncii în gospodărie – (la tinerii căsătoriți/uniune liberă, după sexul respondenților)

	Spală repară automobilul familiei	Repară instalațiile din casă	Pregătește mâncarea	Face curat în casă	Spală haine	Spală vase	Calcă rufele	Are grijă zilnică de copil	Supraveghează lecțiile și timpul liber al copiilor	Merge cu copiii la doctor	Merge cu copiii la școală
Masculin	70,6	91,1	4,7	5,4	4,3	5,4	2,3	10,5	9,4	16,7	8,3
Feminin	29,4	8,9	95,3	94,6	95,7	94,6	97,7	89,5	90,6	83,3	91,7
Soț / Partener											
Masculin	5,0	4,5	95,9	97,9	97,9	97,9	98	97,1	95,0	96,2	92,3
Feminin	95,0	95,5	4,1	2,1	2,1	2,1	2,0	2,9	5,0	3,8	7,7

Sursa: Baza de date Barometrul de Gen, 2000.

Pe de altă parte, există o discrepanță destul de mare, o lipsă de acord în privința a ce și cât consideră că face fiecare. Dacă 10 – 15% din bărbați apreciază că ei ajută la creșterea și educarea copilului, femeile sunt mult mai intransigente, procentul celor care le recunosc asemenea îndeletniciri partenerilor lor fiind de trei-patru ori mai mic (spre exemplu, dacă aproximativ 17% dintre bărbați consideră că merg cu copilul la doctor, numai 3,8% dintre femei admit acest lucru).

Analiza comparativă a răspunsurilor la întrebarea dacă soțul/soția ar face mai bine sau mai puțin bine diferite munci, întărește ipoteza că treburile gospodărești aparțin în mare măsură femeii. Atât bărbații cât și ele însele consideră că sunt mult mai pricepute în majoritatea muncilor casnice și chiar în creșterea și îngrijirea copilului. Femeile consideră, în general, că soții lor ar face mai bine decât ele reparațiile în casă și, eventual, zugerăvitul (însă comparând datele, reiese că acesta din urmă constituie mai degrabă unul dintre aspectele la care se pricep amândoi). Bărbații consideră că soțiile lor fac mai bine atât muncile casnice – gătitul și curățenia înregistrează procente foarte ridicate (90,9% respectiv 78,2%), cât și îngrijitul copilului bolnav, însă cu un consens mai redus (72,7%).

CONCLUZII

Dacă în societățile occidentale se constată o tendință clară de scădere a numărului căsătoriilor și de amânare a lor, modelul nupțial românesc se caracterizează prin universalitatea căsătoriei și printr-o vârstă medie, la prima căsătorie, destul de scăzută. Chiar dacă în Occident se extind modelele familiale alternative, între care cele mai răspândite sunt coabitările informale și celibatul, în România acestea sunt fenomene destul de slab reprezentate, familia nucleară rămânând dominantă. Modelul familial spre care se tinde este modelul copilului unic.

Comparativ cu celelalte țări în tranziție, România se situează, în general, la un nivel mediu la fiecare indicator. Țările Europei Centrale prezintă valori mai apropiate de cele ale Europei Occidentale, în timp ce țările fostei Uniuni Sovietice înregistrează valori destul de îndepărtate de acestea. Țările Baltice prezintă un model foarte apropiat de cel al Țărilor Nordice. Toate evoluțiile înregistrate demonstrează că modelele cultural-valorice, și nu factorul economic, sunt cele mai importante în trasarea modelelor familiale.

În urma analizelor întreprinse, se constată că atașamentul față de familie rămâne foarte ridicat, aceasta fiind domeniul cu cea mai mare importanță în viața indivizilor. Satisfacția față de viața de familie rămâne ridicată, în ciuda dificultăților materiale pe care le traversează majoritatea gospodăriilor. De altfel, principala cauză invocată pentru apariția problemelor în familie o reprezintă lipsa de bani.

În privința lucrurilor care fac o căsătorie fericită, modelul identificat este unul modern, romantic (în care iubirea și încrederea reciprocă sunt pe primul plan),

adaptat însă condițiilor tranziției (locuința proprie și banii având, de asemenea, un rol important). Importanța acordată locuinței trebuie înțeleasă și ca atașament față de familia nucleară, ca opțiune pentru un cămin propriu. Copiii sunt foarte importanți în familie și reprezintă o condiție pentru a se simți realizați atât pentru femei, cât și pentru bărbați, modelul relației părinți – copii fiind de tipul: a da totul și a pretinde iubire și respect.

În privința diviziunii muncii în gospodărie, diferențierea rolurilor a rămas, în ciuda unei flexibilități mai mari din partea celor doi parteneri. Atitudinea față de statuturile și rolurile bărbatului și femeii în gospodărie este, în general, una modernă, pozitivă față de egalitatea relațiilor. Totuși, atât pe ansamblul populației, cât și în rândul familiilor tinere se menține stereotipul potrivit căruia „bărbatul este capul familiei” și „femeia este stăpâna casei”, dar nu neapărat în termeni de autoritate și putere. Bărbatul trebuie să aducă bani în casă, iar femeia este responsabilă, în continuare, de treburile gospodărești. Important este că majoritatea femeilor, nu doar majoritatea bărbaților, consideră că efectuarea acestor munci casnice, ca și îngrijirea copilului ține de datoria lor, fapt care demonstrează asumarea deplină și voluntară a acestei identități de rol în cadrul familiei. Similar, bărbații consideră că datoria lor o reprezintă muncile „mai grele” și, mai ales, responsabilitatea de a aduce bani în casă.

În acest context este evident că schimbarea de mentalitate, atitudinea postmodernă în privința distribuției rolurilor familiale nu își face simțită prezența decât la un procent modest din rândul tinerilor. Clasică diviziune a muncii în cadrul gospodăriei se menține, femeia având, în fapt, două servicii, unul pe piața muncii și altul acasă. Probabil că explicația trebuie căutată nu doar la nivel valoric. Fără îndoială că nivelul de trai, dificultățile economice întâmpinate de majoritatea familiilor, pot influența aceste alegeri „voluntare”, transformându-le mai degrabă în modalități de adaptare la situație. Supraaglomerarea femeii cu sarcini, în cadrul gospodăriei, poate fi un indicator al standardului de viață scăzut.

Totuși, față de restul categoriilor de vârstă, tinerii (și în cadrul acestora, mai mult femeile) manifestă atitudinea cea mai deschisă, modernă, pozitivă față de emanciparea femeii și egalitatea relațiilor. Pentru ei, familia continuă să reprezinte lucrul cel mai important și principala sursă de satisfacție. Problemele majore cu care se confruntă sunt legate de lipsa unei locuințe proprii și insuficiența veniturilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Béjin, André, *Căsătoria extraconjugală de astăzi*, în Phillipe Ariès și André Béjin (coord.), *Sexualități occidentale*, București, Editura Antet, 1998.
2. Broderick, Carlfred, *History Currents in Family Forms*, în *Marriage and the Family*, Prentice Hall, Englewood Cliff, New York, 1988.
3. De Rougemont, Denis, *Iubirea și Occidentul*, București, Editura Univers, 2000.

4. Elster, Peter, Lock, Halman Ruud, de Moor, *Value Shift in Western Societies*, în Peter Elster, Loek Halman și Ruud de Moor (editori), *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1993.
5. Ferreol, Gilles, *Se poate vorbi de o criză a familiei?*, în „Sociologie Românească”, anul V, nr.5, București, Editura Academiei Române, 1994.
6. Ghebre, Georgeta, *Regim social-politic și viață privată (Familia și politica familială în România)*, Editura Universității din București, 2000.
7. Ghețău, Vasile, *Demografia anilor '90 și populația tânără*, în Mihăilescu, Ioan (coord.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, UNICEF, București, 2000.
8. Giddens, Anthony, *Dragoste, angajament și relație pură*, în *Transformarea intimității. Sexualitatea, dragostea și erotismul în societățile moderne*, București, Editura Antet, 2000.
9. Hardyment, Christina, *Viitorul familiei*, București, Editura Științifică, 2000.
10. Mihăilescu, Ioan, *De la familie la familie*, în Ioan Mihăilescu (coord.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, București, UNICEF, 2000.
11. Maris, Ronald, *Family Problems*, în *Social Problems*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, California, 1988.
12. Morgan, D.H.J., *Politics, Family, State*, în *The Family, Politics and Social Theory*, London, Routledge and Kegan Paul, 1985.
13. Parkinson, Lisa, *Separarea, divorțul și familia*, București, Editura Alternative, 1993.
14. Rotariu, Traian, *Starea demografică a României în context european. Posibile politici demografice și consecințele lor*, în Elena Zamfir, Ilie Bădescu, Cătălin Zamfir (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, București, Editura Expert, 2000.
15. Saxton, Lloyd, *The Individual, Marriage and the Family*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, California, 1986.
16. Toffler, Alvin, *Familiele viitorului*, în *Al treilea val*, București, Editura Politică, 1983.
17. Toffler, Alvin, *Șocol viitorului*, București, Editura Antet și Lucman, 2000 (1972).
18. Van den Akker, Piet; Loek Halman; Ruud de Moor, *Primary Relations in Western Societies*, în Peter Elster, Loek Halman și Ruud de Moor (editori), *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1993.
19. Voinea, Maria, *Familia tânără – particularități socio-demografice în perioada de tranziție*, în Elena Zamfir, Ilie Bădescu, Cătălin Zamfir (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, București, Editura Expert, 2000.